

Bioetika, resp. zdravotnická etika - přehled a promýšlení pojmů

Právo biotechnologií

Filip Křepelka

Právo a mimoprávní pravidla

Ovlivňování chování jednotlivce právem.

Vymezení oprávnění a povinností.

Hodnocení chování: právní, protiprávní.

Právo prosazuje státní moc, v krajním případě i fyzickým donucením.

Mimoprávní pravidla - prosazuje společenský tlak

Odlišení státní moci od společenského tlaku?

Hranice není ostrá. Mezi morálkou a právem tak nemůže být také ostrá hranice.

Obecná a náboženská morálka

- Morálka (mravy), resp. etika – rozlišování dobrého a zlého, zajišťuje tlak společnosti na jednotlivce, jeho pospolitosti
- Náboženská morálka – rozlišování zbožného a hříšného chování, zdůvodňuje se současným či budoucím zásahem nadpřirozených sil (bůh či bohové, koloběh života), prosazuje ale společenství věřících, církev, zejména vůči svým členům a v rámci jejich rodin.
- Fenomén náboženského práva.
- Náboženství – uvidíme po smrti, pokud uvidíme.

Méně silné okruhy mimoprávních pravidel

- Tradice (zvyk) – je zvykem, není zvykem. Zvyky sezónní, zvyky kariéerní, zvyky v určitých společenských skupinách.
- Etiketa (malá etika) – chování je zdvořilé, nebo naopak neomalené: oblékání, gesta, jídlo, jednání s lidmi podle pohlaví, věku, postavení.
- Móda – vyvíjí se velmi rychle, je *in*, je *out*.

Etika jako obor filosofie

- Odlišit od ontologie – oboru filosofie věnujícího se jsoucnu a bytí.
- Etika se zabývá morálkou (mravy).
- Deskriptivní etika – zkoumání morálních pravidel ve společnosti, vazba na sociologii.
- Normativní etika – hledání odpovědí na otázku správnosti (dobro a zlo).
- Aplikovaná etika – pro jednotlivé obory, činnosti (bioetika, zdravotnická etika, etika jednotlivých dalších povolání a odvětví – novináři, advokáti, vědci mimo zdravotnictví).

Přístupy v rámci filosofické etiky

- Deontologie – hodnocení konání jako takového, východisko Kant – kategorický imperativ, vazba na náboženskou morálku a její rozvíjení teologií.
- Utilitarismus – hodnocení konání podle výsledků
- Individualismus – zdůrazňování hodnoty jednotlivce, versus komunitarismus (nikoli komunismus) – zdůrazňování hodnoty společenství jako prostředí, na kterém je jedinec do nemalé míry závislý.

Zkoumaná a sepisovaná etika

- Zkoumaná a sepisovaná etika je jenom v některých záležitostech a odvětvích.
- Nejpatrnější je to ve zdravotnictví, v jiných odvětvích hospodářství a společenského života je to méně patrné, přesto existuje, např. etika vědecké a vzdělávací práce na univerzitách.
- Platí to, přestože v posledních desetiletích je „etická rétorika“ a „etické kodexy“ módou též v dalších hospodářských odvětvích.

Bioetika – pojem

- Termín se objevil v 70. letech.
- Anglicky *Bioethics*, německy *Bioethik*
- Původ slova z řečtiny: *bios* (život) + *éthos* (mrav)
- Etika nakládání se živými tvory, nejen se člověkem, ale také se zvířaty, rostlinami, ekosystémy, biosférou.
- Různá pojetí, mimo jiné překryv s lékařskou či zdravotnickou etikou – v angloamerickém pojetí více než v pojetí německém.

Různé „centrismy“

- Antropocentrismus – člověk je ve středu zájmu, jde o jeho blaho.
- Náboženská kritika – teocentrismus, kristocentrismus (v křesťanství) – orientace na uctívaného boha, božstvo
- Environmentalistická (ekologická) kritika – biocentrismus (rozlišování mělké a hlubinné ekologie, resp. environmentalismu)

Bioetika – úzký a široký záběr

- Lékařská, resp. zdravotnická etika – nakládání s pacientem, postavení pacienta ve zdravotnictví, v rozšiřujícím pojetí podle vymezení člověka.
- Používání přívlastků: odráží váhu lékaře nebo zohlednění dalších zdravotnických kvalifikací a profesí s rostoucím významem.
- Širší pojetí – prosazování ochrany zvířat (nejen laboratorních), ochrany lokálních ekosystémů, globální biosféry.
- Obecně – etika zacházení s biologickými zdroji, popř. zdroji potřebnými pro život.

Jednotlivé roviny lékařské či zdravotnické etiky, resp. bioetiky

- (1) Národní profesní etika založená na konsensu lékařů jako vlivné skupiny se zohledněním mínění veřejnosti.
- (1+) Mezinárodní profesní etika vzešlá ze shody národních profesních skupin na mezinárodních fórech.
- (2) Svářící se ideologie a doktríny (náboženské, politické) s různou mírou vlivu na formování národní a do určité míry též mezinárodní profesní etiky.
- (3) Věda a nauka na lékařských fakultách a dalších profesních školách, založená na zkoumání a zprostředkování národní profesní etiky, nezřídka pochopitelně ovlivněná některou z ideologií a doktrín.

Konsensuální zdravotnická etika, resp. bioetika

- Samostatný normativní systém odlišný od práva.
- Prosazuje se společenským tlakem v rámci profesní komunity společenskými sankcemi (ztrátou prestiže porušitelů, zavržením ze strany profesní pospolitosti).
- V řadě zemí světa a na mezinárodní úrovni vyjadřují tuto etiku etické kodexy
 - přijaté reprezentací lékařů.
 - nebo převzaté od autorit včetně tradičních

Tradiční kodexy lékařské etiky

– Hippokratova přísaha

- Toho, kdo mě naučil umění lékařskému, budu si vážit, jako svých rodičů a budu ho ze svého zajištění podporovat. Když se dostane do nouze, dám mu ze svého, stejně jako i jeho potomkům dám a budou stejní jako moji bratři. Pokud znalosti tohoto umění (lékařského) zatouží, budu je vyučovat zdarma a bez smlouvy. Seznámím své syny a syny svého učitele a všechny ustanovené a na lékařský mrav přísahající s předpisy, přednáškami a se všemi ostatními radami. Jinak však s nimi neseznámím nikoho dalšího.
- Lékařské úkony budu konat v zájmu a ve prospěch nemocného, dle svých schopností a svého úsudku. Vystříhám se všeho, co by bylo ke škodě a co by nebylo správné.
- Nepodám nikomu smrtící prostředek, ani kdyby mne o to kdokoli požádal a nikomu také nebudu radit (jak zemřít). Žádné ženě nedám prostředek k [potratu](#).
- Svůj život uchovám v čistotě a bohabojnosti, stejně tak i své lékařské umění. Nebudu (lidské tělo) rezat, ani ty, co trpí kameny a tento zákrok přenechám mužům, kteří takovéto řemeslo provádějí.
- Do všech domů, kam vstoupím budu vstupovat ve prospěch nemocného, zbaven každého vědomého bezpráví a každého zlého činu. Zvláště se vystříhám pohlavního zneužití žen i mužů, svobodných i otroků. Cokoli, co při léčbě i mimo svou praxi ve styku s lidmi uvidím a uslyším, co nesmí se sdělit, to zamlčím a uchovám v tajnosti.
- Když tuto přísahu dodržím a neporuším, necht' ve svém životě i ve svém umění skromně dopředu postoupím. Tak získám si vážnost všech lidí po všechny ty časy. Když ale zákazy přestoupím a přísahu poruším, necht' stane se pravý opak.

Světová lékařská asociace (WMA)

- Nezaměňovat se mezivládní Světovou zdravotnickou organizací (WHO). Světová lékařská asociace (www.wma.net) sdružuje profesní svazy a komory z desítek zemí světa.
- Během své existence formulovala asociace řadu deklarácí, rezolucí, stanovisek k etickým otázkám: Helsinská deklarace týkající se zdravotnického výzkumu, Soulská deklarace o procesní autonomii a klinické nezávislosti, deklarace v souvislosti s válečnými konflikty, postavením žen jako pacientek a zdravotnic a četné další.

Ideologická zdravotnická etika, resp. bioetika obecně

- Náboženská zdravotnická etika, resp. bioetika: katolická, fundamentalistická (evangelikální)-protestantská, liberálně protestantská, judaistická (konzervativní, reformní), islámská, hinduistická, buddhistická, šintoistická apod.
- Nenáboženská (politická) bioetika se volně navazuje na jednotlivé politické směry: konzervativní, liberální, environmentální, sociálně-demokratická, ale také třeba komunistická, fašistická nebo nacistická.
- Jednotlivé ideologie a doktríny jsou různě propracované, mnohé existují jenom v náznacích a vyjadřují stanovisko k pouze zlomku problémů.

Ideologická bioetika, resp. zdravotnická etika v Česku

- Prakticky existuje pouze katolická bioetika (pokud sama vůbec přijímá označení „bioetika“)
- Existuje např. časopis *Scripta Bioethica*.
- Proti ní se zatím neetablovala nějaká sekulární česká národní bioetika, nanejvýš se odkazuje na mezinárodní minimum a to se nenápaditě převádí do české praxe.
- Lékařská etika, zdravotnická etika se do značné míry považuje v lékařských a zdravotnických kruzích za katolické působení a více-méně se odmítá či zpochybňuje.
- Hodně záleží na orientaci vyučujících lékařské etiky na lékařských fakultách.

Zdravotnická etika, resp. bioetika jako předmět výuky a vědy

- Etablované ústavy, katedry, profesury nebo systemizovaná místa na lékařských fakultách.
- Podobně je tomu na fakultách nebo školách zdravotnických nebo školách ošetřovatelství.
- Vyučují vesměs lékaři nebo filosofové.
- Slavná jména současnosti: Singer, Savulescu.
- Ke zdravotnické etice, resp. bioetice se ale samozřejmě vyjadřuje na okraj řada slavných filosofů, lékařů a dalších vědců.

Výuka v Česku

- Řada pedagogů lékařské etiky v České republice je katolicky orientovaných, někteří jsou však kritičtí ke všem aspektům oficiální katolické bioetické doktríny.
- Důsledkem je nemalá zdrženlivost ostatních pedagogů stejně jako studentů, avšak malý zájem na formulaci nenáboženské etiky více odpovídající českým poměrům.

Zdravotnická etika, resp. bioetika jako studijní obor

- V řadě zemí se bioetika rozvíjí na úrovni doktorského studia. Jenom výjimečně se vyučuje jako magisterský program (USA).
- Absolventi (bioethicists) pak slouží jako poradci či zprostředkovatelé pro řešení problémů ve zdravotnictví, které zjevně slouží předcházení vzniku právních sporů s ohledem na jejich nákladnost a nebezpečnost. Tj. jsou vlastně levnější prevencí drahých právníků.
- Součástí takové psychologie je pak bezpochyby průprava v jednání s pacienty a jejich příbuznými, psychologické vzdělání.

Soužití práva a zdravotnické etiky, resp. bioetiky

- Právo se pochopitelně jenom výjimečně ocitá v napětí nebo v rozporu s bioetikou, resp. zdravotnickou etikou, zejména s tou oficiální, založenou na profesním konsensu beroucím ohled na veřejnost.
- Může se ovšem pochopitelně ocitát v konfliktu s některou z (bio)etických doktrín.
- Případný konflikt ale často bývá zdánlivý, jestliže respekt k určité bioetické dotríně je možný v mezích práva.
- Většinou se ale vzájemně podporují, neboť dominantní bioetika se politikou přenáší do práva.
- Nalezneme samozřejmě standardy pouze právní nebo standardy pouze etické.

Prolínání zdravotnické etiky, resp. bioetiky a práva

- Adaptace zdravotnické etiky, resp. bioetiky právem: tvůrce práva nezřídka zohledňuje mínění pospolitosti odborníků, popř. náboženských činitelů zabývajících se danou problematikou.
- Představitelná je rovněž inkorporace zdravotnické etiky, resp. bioetiky právem.
- Právo odkáže na zdravotnickou etiku, resp. bioetiku obecně nebo na její vybrané kodifikace
- Takto lze rozlišovat inkorporaci zákonnou, správní anebo smluvní.

Míšení zdravotnické etiky, resp. bioetiky a práva

- Etika může považovat za etický soulad činnost s právem, byť sama příslušný standard vůbec nestanovuje, neboť má třeba jenom organizační ráz (třeba organizace a financování zdravotnictví)
- Právo se naopak dovede zaštitovat etikou, právní soulad může prohlašovat za naplnění požadavků etiky
- ztělesňují to právem předpokládané etické komise pro výzkum, zvláštní zdravotnické praktiky anebo pro legislativu.

Vybrané problémy I

- Vymezení začátku života.
- Vymezení smrti.
- Reprodukční medicína.
- Nakládání s orgány a tkáněmi.
- Výzkum ve zdravotnictví a v biosféře.
- Postavení lékaře či jiného zdravotníka a pacienta v různých kritických situacích

Vybrané problémy II

- Nakládání se zvířaty (výzkumnými, chovnými, volně žijícími).
- Komercializace jednotlivých činností ve zdravotnictví, výzkumu.
- Genetické manipulace se zvířaty a rostlinami.
- Etika vědy, výzkumu a vzdělávání, korektnost vědecké práce.